

ЗВОНКОВА
Галина Леонідівна,
кандидат історичних наук,
науковий співробітник відділу історії
і соціології науки ДУ «Інститут
досліджень науково-технічного
потенціалу та історії науки
імені Г.М. Доброва»
НАН України
zvonkova@ukr.net
(м. Київ)

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ: ДЕЯКІ НАПРЯМИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА (1918–2000)

Висвітлено маловідомі сторінки розвитку академічної форми організації наукових досліджень в Україні. Показано значення наукових досягнень вчених для народного господарства країни на різних етапах розвитку. Проаналізовано і доведено наявність результатів світового рівня в багатьох галузях фундаментальних наук, показано, які форми організації досліджень були характерні на різних етапах розвитку держави. У статті висвітлюється форми розвитку міжнародних наукових зв'язків установ АН УРСР: взаємовідвідування делегацій і окремих вчених, широкий обмін друкованими науковими виданнями і науково-технічною інформацією, участь у роботі наукових сесій, конференцій і експедицій, у т. ч. міжнародних. Висвітлено деякі напрямки роботи наукових центрів Академії наук. Показано співробітництво академічних наукових установ у виконанні цільових загальносоюзних програм у державі. Також у статті розглядаються основні цілі наукових досліджень після Чорнобильської катастрофи в 1986 р.

Ключові слова: наука, техніка, науково-дослідна робота, фундаментальні дослідження, науковий центр, організація виробництва.

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE: SOME DIRECTIONS OF INTERNATIONAL COOPERATION (1918–2000)

Illuminated little-known pages of the development of the academic form of organization of scientific research in Ukraine. The importance of scientific achievements of scientists for the national economy of the country at various stages of its development is shown. It is analyzed and proved the presence of the results of the world level in many branches of fundamental sciences, it is shown, what forms of

organization of research were characteristic at different stages of development of the state. The article describes the forms of development of international scientific relations of the institutes of the Academy of Sciences of the USSR: mutual delegation of delegations and individual scientists, wide exchange of printed scientific publications and scientific and technical information, participation in scientific sessions, conferences and expeditions, including international ones. Some areas of work of the scientific centers of the Academy of Sciences are highlighted. It is shown the cooperation of academic research institutions in the implementation of targeted all-union programs in the state. Also, the article deals with the main goals of scientific research after the Chornobyl catastrophe in 1986.

Key words: *science, technology, research work, fundamental research, scientific center, organization of production.*

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНЫ: НЕКОТОРЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА (1918–2000)

Освещено малоизвестные страницы развития академической формы организации научных исследований в Украине. Показано значение научных исследований ученых для народного хозяйства страны на различных этапах развития. Проанализировано и доказано наличие результатов мирового уровня во многих областях фундаментальных наук, показано, какие формы организации исследований были характерные на разных этапах развития государства. В статье освещаются формы развития международных научных связей организаций АН УССР: взаимопосещение делегаций и отдельных ученых, широкий обмен печатными научными изданиями и научно-технической информацией, участие в работе научных сессий, конференций и экспедиций, в т. ч. международных. Освещено некоторые направления работы научных центров Академии наук. Показано сотрудничество академических научных организаций в выполнении целевых общесоюзных программ в стране. Также в статье рассматриваются основные цели научных исследований после Чернобыльской катастрофы в 1986 г.

Ключевые слова: *наука, техника, научно-исследовательская работа, фундаментальные исследования, научный центр, организация производства.*

Для дослідників історії науки і техніки в останні десятиріччя актуальними стали теми, присвячені розвитку академічної форми організації наукових досліджень в Україні. Актуальним також є питання співпраці вчених Академії з працівниками промисловості держави, а також вченими інших країн. Значний інтерес дослідників викликають результати світового рівня в багатьох галузях фундаментальних наук.

У запропонованій статті здійснено спробу проаналізувати напрямки розвитку співробітництва вчених Академії наук України на різних етапах її існування.

Наукові та технічні досягнення України завжди були найважливішим елементом культурного шару українського суспільства і служили індикатором його розвитку. Наукова думка в Україні має давні традиції. У XVIII ст. Києво-Могилянська академія готувала кадри діячів культури не тільки для України, а й для Росії, Білорусії та інших слов'янських країн. У академії навчався видатний філософ-просвітитель Г.С. Сковорода, матеріалістичні й діалектичні ідеї якого значно вплинули на філософську та суспільно-політичну думку в Україні. Помітного розвитку наукова думка набула наприкінці XIX – на початку XX ст. у наукових центрах Києва, Харкова, Одеси. Тут працювало багато видатних учених. Саме в ці роки розпочинає розвиватися й інженерна думка. Технічні науки в поєднанні з природничими та суспільними і становили фундамент майбутньої Академії [12, с. 42].

Знаменитий французький вчений і член Французької академії наук Луї Пастер вважав, що наука повинна бути самим піднесеним втіленням Вітчизни, бо з усіх народів першим завжди буде той, який випередить інші в області думки і розумової діяльності. Культ наук у найвищому сенсі слова, можливо, ще більш необхідний для морального, ніж для матеріального процвітання нації... Наука підвищує інтелектуальний і моральний рівень; наука сприяє розповсюдженню і торжеству великих ідей [4, с. 244–245].

Заснування Академії наук відповідало давній мрії української прогресивної інтелігенції про створення великого наукового центру. Група прогресивних українських вчених на чолі з В.І. Вернадським розробила проект організації Академії. Початок її фактичному заснуванню було покладено на загальних зборах вчених 12 лютого 1919 р. Спочатку тут працювало лише три відділи, які об'єднували три інститути, ряд кафедр, комісій і комітетів. В одному з найстаріших інститутів – Інституті технічної механіки працювало лише семеро працівників. У 1921 р. його штат складався лише з директора К.К. Симінського

(з 1926 р. – академік АН УРСР) і секретаря-друкарки. Двоє інших учених займали неоплачувані посади постійних позаштатних співробітників. Тут у 1923 р. виникла перша інститутська лабораторія, яку очолив Ф.П. Белянкін – майбутній академік АН УРСР. В Інституті технічної механіки АН УРСР працювали академіки М.М. Крилов, М.М. Боголюбов та інші. Тут було закладено підвалини нової галузі – нелінійної механіки. В цілому, по Академії в перші роки основна увага приділялася дослідженням з історії, археології, мовознавства [12, с. 42–43].

Поряд із розвитком технічних наук, зокрема будівельної, гірничої і транспортної механіки, розвиваються й природничі науки. З середини 1920-х рр. завданням фізики в СРСР стало наукове забезпечення розвитку, насамперед, електротехнічної та металургійної промисловості. З цією метою за ініціативи академіка А.Ф. Йоффе у 1928 р. у Харкові створено Український фізико-технічний інститут (УФТІ, згодом ХФТІ). Його ядро здебільшого склали співробітники та учні А.Ф. Йоффе з Ленінградського ФТІ. Це був перший в Україні фізичний інститут з конкретними науковими напрямками: фізика низьких температур (Л.В. Шубников); ядерна фізика (К.Д. Синельников, А.К. Вальтер, О.І. Лейпунський); радіофізика (А.О. Слуцкін); теоретична фізика (Д.Д. Іваненко, Л.Д. Ландау) [15].

На початку 1930-х рр. ВУАН серед інших наукових установ республіки стала лідером у проведенні наукових досліджень, висунутих планом другої п'ятирічки. Держава підтримувала розробки, спрямовані на потреби народного господарства, обороноздатності країни, збільшувала фінансування наукових установ. Співробітниками Академії одержано результати світового рівня в багатьох галузях фундаментальних наук, започатковано низку наукових шкіл. У роки війни вчені Академії країни розгорнули роботи для задоволення запитів оборонної промисловості. Серед них: технології зварювання танкової броні, броньованих машин, моторобудування виготовлення авіабомб, артилерійських систем, нових марок високоякісних сталей та інших виробів. У лікарнях і госпіталях велася робота по якнайшвидшому відновленню здоров'я поранених захисників батьківщини, в місцевих бібліотеках і музеях – розвиток думки в усіх

галузях знання, в подальшому розвитку української культури. Можна сказати, що такі досягнення важко переоцінити для забезпечення перемоги над ворогом у війні 1941–1945 рр. [5, с. 3–4; 19, с. 79–81, 112–118].

Найбільшого піднесення українськими вченими досягнуті в післявоєнні роки і роки науково-технічної революції. З середини 1950-х рр. помітною стала тенденція стрімкого зародження нових напрямів наукових досліджень, викликаних потребами країни. Зростала кількість наукових і галузевих установ, вищих навчальних закладів, працівників, які займалися науково-дослідними роботами. Серйозні зміни відбувались в організації, модифікації способів і методів отримання результатів досліджень. У період 1960–1980-х рр. деякі інститути АН УРСР стали потужними науково-технічними комплексами (НТК), що підтримували високий рівень радянської економіки. Фундаментальні і прикладні дослідження інститутів Академії забезпечили Україні положення лідера в кібернетиці, енергетиці, матеріалознавстві, електрозварюванні, важкому машинобудуванні, ракетній та космічній галузі, біотехнологіях; сприяли вирішенню багатьох проблем радянської економіки [13, с. 19].

Протягом 1950-х рр. інститути Академії надсилали раднаргоспам УРСР свої пропозиції для включення в плани впровадження нової техніки і досягнень науки. Найбільший обсяг робіт на різних напрямках був виконаний установами Відділу технічних наук, які впровадили 122 роботи і виконали 346 робіт за господарськими договорами. Всього установи АН УРСР протягом 1958 р. впровадили у народне господарства закінчених робіт за 196 темами [19, с. 44].

Значний обсяг робіт інститутами АН УРСР виконувався на замовлення інших республік Радянського Союзу. Так, наприклад, за завданням Московського раднаргоспу, Інститут будівельної механіки у 1958 р. виконав дослідження напруженого стану і жорсткості деталей газових турбін газотурбовоза, що виготовлявся на Коломенському тепловозобудівному заводі. Результати цих досліджень використовувалися ленінградським Кіровським заводом при конструюванні лопаток газових турбін. Нові результати дослідників АН УРСР у галузі виміральної техніки знайшли своє широке застосування на

підприємствах СРСР. Державною комісією було прийнято розроблений Інститутом машинознавства дослідний зразок двоканального автокомпенсатора для електророзвідки методом телурійних струмів. Зразок був переданий Митищинському приладобудівному заводу для серійного випуску. Інститут електротехніки на кількох підприємствах Радянського Союзу розгорнув серійне виготовлення швидкодіючих автоматичних регуляторів збудження, які пройшли заводські випробовування і одержали високу оцінку. Більше ніж на 20 заводах інститут впровадив машини МГКФ-4 для гранулювання керамічного флюсу для зварювальних і наплавних робіт [19, с. 44–45].

Інтенсифікація галузей більшості галузей промисловості залежала безпосередньо від мінерально-сировинної бази горючих копалин. Тому, одним із головних завдань науки стало освоєння надр УРСР, багатих на кам'яне і буре вугілля, озокерит, нафту та природний горючий газ. На території УРСР такі копалини залягали в Донецькому та Львівсько-Волинському кам'яновугільних басейнах, Карпатському нафтогазоносному районі зі значною кількістю родовищ нафти, газу та озокериту, та Східно-Українському нафтогазоносному районі – Дніпровсько-Донецька западина та окраїни Донбасу з їх родовищами нафти та газу. Нарешті Південно-Український нафтогазоносний район – Причорноморська западина та Крим з невеликими родовищами нафти та газу [6, с. 3].

Протягом 1950-х рр. поширювалися міжнародні наукові зв'язки установ АН УРСР. Це проявилось у різноманітних формах: взаємовідвідування делегацій і окремих вчених, широкий обмін друкованими науковими виданнями і науково-технічною інформацією, участь у роботі наукових сесій, конференцій і експедицій, у т. ч. міжнародних. У 1954 р. в АН УРСР побувало 9 делегацій і окремих вчених, у 1950 р. – 40, у 1956 р. – 70, у 1957 р. – 120, у 1958 р. – 160. Якщо у 1955 р. в Академії побувало близько 200 зарубіжних вчених, то у 1958 р. – 336. У 1958 р. в АН УРСР побували вчені майже всіх країн народної демократії, а також ФРН, Індії, Англії, Аргентини, США, Франції, Японії, Австралії, Австрії, Нідерландів, Фінляндії, Таїланду [10, с. 68].

Зростала кількість учених, відряджених за кордон. Якщо у 1957 р. у наукових відрядженнях за кордоном побувало 45 вчених АН УРСР, то в наступному – понад 150, у т. ч. в капіталістичні країни – 54. Українські вчені під час таких відряджень брали активну участь у міжнародних наукових з'їздах та конференціях, знайомилися з досягненнями науки і техніки, проводили наукові консультації та надавали науково-технічну допомогу вченим та установам країн народної демократії. У роботі міжнародних з'їздів та нарад у 1958 р. взяли активну участь 54 працівники АН УРСР (це набагато більше, ніж за три попередні роки разом узяті). Широкого розвитку набув міжнародний книгообмін АН УРСР. Того ж року АН УРСР здійснювала книгообмін з 865 науковими установами понад 50 зарубіжних країн. Найбільш активний книгообмін Академія вела з академіями наук Чехословацької Республіки, Німецької Демократичної Республіки, Польської і Румунської Народних Республік. Зростав обмін друкованою продукцією з дослідними установами Англії, США, Франції, Японії, Індії, Швеції. Шляхом обміну АН УРСР надіслала за кордон 19 570 примірників видань своїх наукових підрозділів. В свою чергу установи Академії одержали з-за кордону за підпискою 37 тис. примірників монографій, наукових журналів та газет [10, с. 68–69].

На початку 1960-х рр. головний науковий центр України, якою стала Академія наук, мав розгалужену мережу установ. З початком керівництва українською Академією наук Б.Є. Патоном у 1960–1980-ті рр. вона була другим (після союзної академії) центром, де генерувалася наука, яка зробила Радянський Союз супердержавою світу. Трансформація академічної науки відбулася у напрямі концентрації в ній фундаментальних досліджень і передачі в міністерства і відомства підрозділів науково-прикладного характеру [13, с. 19].

На початку 1960-х рр. в УРСР почала формуватися регіональна система управління науково-технічним прогресом. Розгорнулась масштабна перебудова мережі наукових установ. У 1963 р. зі складу Академії передано установи, що займались переважно прикладними розробками, міністерствам і відомствам республіки. З середини 1960-х рр. розгорнувся процес створення наукових

центрів Академії (НЦ) у різних регіонах України. У складі Академії було створено три секції: фізико-технічних і математичних наук, хіміко-технологічних і біологічних наук та суспільних наук, до складу яких входило близько 50 наукових інститутів [19, с. 46].

Цими діями передбачалось наблизити фундаментальну науку до виробництва – на базі набутих фундаментальних знань виробничники мали створювати нові технології, матеріали, обладнання. Спираючись на знання і досвід учених, міністерства повинні були швидше, ніж це робили заводські інженери, відшукувати причини аварій, налагоджувати і удосконалювати технологічні процеси, формувати власну науково-технічну політику [18, с. 36–37].

В інститутах, що залишились у віданні Академії наук, теоретичні дослідження стали провідними. До кінця 1980-х рр. співробітництво Академії наук з міністерствами і відомствами Радянського Союзу та республіки перетворилось у «систему замовлень» на реалізацію масштабних науково-технічних програм. У 1987 р. завдяки такій системі реалізувалися 22 комплексних плани спільних робіт з міністерствами і відомствами. Вони здійснювали зворотній вплив на науку, визначаючи нові принципи організації наукових робіт [1, с. 3; 16, с. 10, 29, 89].

При цьому відзначимо, що галузеві інститути «сторонились» академічних наукових результатів у прийнятті будь-яких рішень з питань науково-технічного оновлення виробництва, створюючи власні зразки нової техніки. Тому АН УРСР при своїх інститутах почала створювати госпрозрахункові конструкторські бюро і підприємства, що сприяло скороченню термінів впровадження наукових новинок академічної науки. Повною мірою такі підрозділи в інститутах АН УРСР проявили себе, коли в Радянському Союзі почали працювати інженерні центри (ІЦ) та міжгалузеві науково-технічні комплекси (МНТК) [18, с. 39, 41–43].

Пошук посилення ролі академічної науки привів до формування в регіонах наукових центрів (НЦ), які базувались на потенціалі АН УРСР. До цього

передбачалось приєднати інтелектуальні зусилля галузевих наукових установ і вищої школи. Однією з найважливіших форм діяльності НЦ стало організаційне забезпечення виконання договорів про науково-технічну співдружність АН УРСР і областей республіки. У травні 1971 р. ЦК Компартії України і РМ УРСР прийняли постанову про створення п'яти територіальних НЦ Академії: Харківського, Донецького, Дніпропетровського, Південного і Західного, які мали забезпечувати розвиток НДР з регіональних проблем, а наукове і організаційне керівництво їх роботою було доручено здійснювати АН УРСР. Так в Україні було створено відповідні матеріальні й організаційні передумови, спрямовані на взаємодію академічного, галузевого і вузівського секторів науки [14, с. 7; 11, с. 148].

Одночасно, з зародженням НЦ в Україні, започатковано розробку й реалізацію регіональних і комплексних науково-технічних програм – складової частини загальносоюзних комплексних програм. Комплексні науково-технічні програми започаткували виразну форму державного управління виконанням найважливіших народногосподарських завдань соціально-економічного плану. Програмами передбачалося виготовлення техніки, яка відрізняється від традиційної більш високими техніко-економічними показниками, такими, як: продуктивність праці, питома витрата матеріалів, споживання ресурсів. На місцевому або регіональному рівнях науково-технічні програми давали можливість зосередити зусилля вчених і виробничників на розв'язанні профільних завдань регіону. Наприклад, для Донбасу – розробка і реалізація програми «Вугілля», для Дніпропетровської області – «Сталь» і «Руда», для Харківської – «Енергія» і «Трактор Т-150». Програми мали забезпечити досягнення вищого світового науково-технічного рівня нової техніки і технологій [5].

У роки десятої п'ятирічки (1976–1980 рр.) в Україні здійснювалося 200 цільових загальносоюзних програм. У 180 з них брали участь наукові установи АН УРСР. Крім того, у цей же період в АН УРСР було розроблено і реалізовано 37 програм, спрямованих на вирішення вузлових проблем у галузі

природничих і суспільних наук, а також 18 комплексних науково-технічних програм. В їх реалізації науковці 41 академічної установи виконували дослідження для підприємств машинобудування, чорної металургії, вугільної промисловості, приладобудування, хімічної і харчової та інших галузей промисловості [17, с. 174].

У 1985 р. за безпосередньої участі НЦ АН УРСР в усіх областях республіки та м. Києві сформовані науково-технічні програми республіканського значення: «Праця»; «Агрокомплекс» і «Матеріалоємність»; у 20 областях і м. Києві – «Транспорт»; у 16 областях і м. Києві – «Енергокомплекс»; у 2 областях – «Метал». Розроблено 36 науково-технічних програм місцевого значення з вирішення проблем охорони навколишнього середовища і охорони здоров'я, удосконалення виробництва товарів масового вжитку [2, с. 210].

У цілому, в реалізації комплексних науково-технічних програм на середину 1980-х рр. брали участь 68 академічних установ. Разом з вищими навчальними закладами і 130 галузевими науково-дослідними і проектно-конструкторськими організаціями вони виконували 1200 завдань для більш ніж 300 промислових підприємств, розташованих в усіх областях республіки, що належали до 45 міністерств і відомств країни. Для вирішення Продовольчої програми розроблялось майже 150 завдань, спрямованих на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, удосконалення існуючих і створення нових видів сільськогосподарської техніки [14, с. 32].

Важливим напрямом участі НЦ АН УРСР у роботі з удосконалення програмно-цільового методу стало формування на 1985–1986 рр. міжобласних науково-технічних програм, які мали першочергове значення для відповідних регіонів у цілому. Наприклад: розробка Західним НЦ АН УРСР регіональної науково-технічної програми «Карпати»; Донецьким НЦ АН УРСР – «Технічне переозброєння та інтенсифікація»; Північно-Західним НЦ АН УРСР (створений у 1981 р.) – «Зміцнення» і «Тваринництво». У 1985 р. НЦ АН УРСР забезпечено виконання комплексних планів спільних робіт установ АН УРСР з

підприємствами, організаціями областей України і м. Києва, які розроблялись відповідно до умов договорів на 1981–1985 рр. [2, с. 10].

Ситуація в Академії наук у другій половині 1980-х рр. значною мірою пов'язана з Чорнобильською трагедією 26 квітня 1986 р. Основною метою досліджень стала розробка і удосконалення наукових основ оптимізації життєдіяльності населення, наукове обґрунтування рекомендацій з реабілітації забруднених територій і ведення природозахисної діяльності в умовах радіоактивного їх забруднення чорнобильськими викидами, вивчення фундаментальних питань сталості екосистем до техногенних аварій, забезпечення ядерної і радіогенної безпеки об'єкта «Укриття», локалізація і поховання радіоактивних викидів, розробка практичних рекомендацій для населення [16, с. 48–50]. На 1986–1990 рр. інститутами АН УРСР розроблено Національну програму, якою передбачено підготовку радіобіологів, радіоекологів, спектрометристів і дозиметристів для роботи у сільському господарстві, переробній і харчовій промисловості. З 1987 р. інститути Академії зосередили свої зусилля на науковому супроводі усіх робіт, які проводились у рамках союзних програм, а починаючи з 1992 р. – республіканських. Дослідження активно велось в інститутах АН УРСР: ядерних досліджень, проблем онкології і радіобіології, гідробіології, колоїдної хімії та хімії води, металофізики, ботаніки, зоології, геохімії та фізики мінералів, фізичної хімії, хімії поверхонь та ін. У 1991 р. для посилення цих досліджень були створені Відділення радіогеохімії навколишнього середовища АН УРСР, яке очолив академік В.Е. Соботович і Науково-інженерний центр радіогідроекологічних полігонних досліджень АН УРСР на чолі з чл.-кор. В.М. Шестопаповим [9, с. 227–228].

Академічна форма організації науки наука зробила вагомий внесок в ядерну, ракетну і космічну галузі країни. Після 1970 рр. почалися роботи по створенню зброї космічного базування в рамках програми «Зоряні війни». Вчені взяли участь у виконанні Уранової та Аерокосмічної Державних програмах.

Наприкінці 1980-х рр. Україна увійшла в число семи країн світу, які розробляли проблему управління термоядерними реакціями [7, с. 42–43].

У 1990 р. 20% наукових центрів – науково-дослідних інститутів, проектно-конструкторських установ і 30% галузі машинобудування, які обслуговувала наука, працювали на військово-промисловий комплекс Радянського Союзу. Наука істотно впливала на рівень науково-технічного розвитку підприємств металургійної, вугільної, хімічної, машинобудівної, легкої, харчової та інших галузей, продукція яких характеризувала не лише народногосподарський комплекс, а й саму союзну державу. У складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) Україна займала всього 2,7% його території. Тут вироблялося 20% промислової продукції країни, у т. ч. 33% сталі, 50% транспортних засобів – локомотиви, кораблі і літаки, а також велика частина того, що отримували на базі високих технологій. Народне господарство республіки виробляло 5% світової продукції [8, с. 65].

Протягом 1980-х рр. інститути Академії наук значно поширили співпрацю з науковими і виробничими центрами НРБ, УНР, ПНР, СРР, ЧСРР, Республіки Куба, Австрії, Франції, ФРН, Фінляндії та інших країн. На основі Комплексної програми науково-технічного прогресу країн – членів РЕВ до 2000 р. було укладено контракти, договори на проведення комплексних робіт в галузях машинобудування і енергетики, космонавтики, створення матеріалів і технологій, підготовки наукових кадрів [11, С. 34–35].

За роки незалежної України напрями та обсяги міжнародного співробітництва Академії, участь учених у світовому науково-технологічному просторі зазнали якісних змін, набули нових форм. На жаль, початок 90-х рр. внаслідок зміни політичної та економічної ситуації в країні та Європі, загалом характеризувався обмеженням міжнародного співробітництва Академії, що було зумовлене істотним скороченням державного фінансування науки. Водночас саме в цей період було зроблено важливі кроки для підтримки на міжнародному рівні статусу Академії як вищої наукової установи країни. Надзвичайно важливу роль у збереженні зв'язків та спільного науково-

технологічного простору з країнами колишнього СРСР відіграла ініціатива НАН України зі створення в 1993 р. Міжнародної Асоціації академій наук (МААН), яку очолив президент Б.Є. Патон. Позитивну роль у встановленні безпосередніх зв'язків між науковцями вітчизняної Академії та іноземними науковими установами зіграли свого часу укладання угод. Значного поширення набули й прямі зв'язки установ України із зарубіжними партнерами. Понад 150 академічних інститутів плідно співпрацювали з іноземними партнерами 50 країн світу за двосторонніми угодами. У 2003 р. МААН набула статусу організації, з якою ЮНЕСКО підтримує постійні робочі відносини [15, с. 534–599].

На жаль, академічна наука в Україні, як основний рушій прогресу, зазнає нищівних ударів з боку засобів масової інформації. Її цькують як непотрібну і навіть шкідливу як породження радянської системи господарювання. Протиставляють її західній моделі.

На такі заяви президент НАН України Патон дав відповідь: «Академічна форма організації науки, особливо фундаментальної, себе повністю виправдовує. Протиставлення її так званій західній моделі, що активно виноситься час від часу на сторінки газет і журналів викликане перш за все некомпетентністю певних публіцистів і дуже поверхневим їх знанням того ж закордонного досвіду. Їм хтось нав'язав, що академія наук – це свого роду «радянська вигадка», породження тоталітарної системи. Насправді, створення академій було обумовлено перш за все зростанням і ускладненням самої науки, необхідністю займатися нею професійно і не поодинці, а в складі потужних дослідницьких колективів. Саме тому ще Лейбніц ратував за звільнення вченого від необхідності заробляти гроші за рахунок читання лекцій, за те, щоб дати йому можливість повністю присвятити себе науці. Це була основна причина, яка спонукала його ініціювати створення академій в Німеччині і в Росії... Академічна форма організації науки, яка об'єднує інститути різних наукових галузей, як ніяка інша дозволяє консолідувати зусилля вчених для вирішення комплексних проблем міждисциплінарного характеру» [3, с. 534–535].

Список використаних джерел та літератури

1. Отчет о деятельности Академии наук Украинской ССР в 1966 году. Киев : Наук. думка, 1967. 240 с.
2. Отчет о деятельности Академии наук Украинской ССР в 1985 году. Киев : Наук. думка, 1986. 372 с.
3. Оноприенко В. И. Борис Патон. Материалы для технологических прорывов. Легенды советской науки. Очерки об ученых. Lambert Academic Publishing, 2015. С. 547–558.
4. Голованов Я. К. Этюды об ученых. Москва : Молодая гвардия, 1976. 416 с.
5. Доклады отдела физико-химических и математических наук. Куйбышев : тип. им. Мяги треста «Полиграфкнига» Огиза РСФСР, 1944. 243 с.
6. Клименко В. Я. Мінерально-сировинна база горючих копалин для хімічної промисловості УРСР. *Вісник Академії наук Української РСР*. 1959. № 8. С. 3–10.
7. Коган В. С., Софроний В. В. Сотрудники УФТИ – участники Великой Отечественной войны. Харьков : Тимченко, 2008. 320 с.
8. Маклін М. Б., Палм'єрі Д. А. Перехід до ринкової системи через конверсію оборонної системи. *Політична думка*, 1993. № 1. С. 65–68.
9. Малиновський Б. М. Борис Патон – праця на все життя. Київ : Академперіодика, 2002. 340 с.
10. Міжнародні наукові зв'язки АН УРСР у 1958 р. *Вісник Академії наук Української РСР*. 1959. № 5. С. 68–73.
11. Михайлов В. С. Науковедческий анализ статистики науки в Украине за 1940–1980 гг. *Наука и науковедение*. 1994. № 1–2 (4). С. 146–149.
12. Наука і культура. Україна. 1969. Київ : Знання, 1969. С. 8–36.
13. Онищенко О. С. Історія формування вітчизняного комплексу фундаментальної науки. *Вісник Національної Академії наук України*. 2004. № 1. С. 15–22.
14. Научные центры Академии наук Украинской ССР (опыт и перспективы). Киев : Наук. думка, 1986. 206 с.
15. Національна академія наук України. 1908–2008 : до 90-річчя від дня заснування / голов. ред. Б. Є. Патон. Київ : Вид-во КММ, 2008. 624 с.
16. Общее собрание Академии наук Украинской ССР в 1987 году. Киев : Наук. думка, 1987. 180 с.
17. Организация управления в Академии наук Украинской ССР : Опыт и проблемы. (1961–1986 гг.) / Г. М. Добров и др. ; отв. ред. Б. М. Бабий. Киев : Наук. думка, 1986. 356 с.
18. Попович А. С. Формирование структуры потенциала академической науки Украины. *Наука та наукознавство*. 2002. № 1. С. 36–46.
19. Про підсумки впровадження наукових досягнень установ Академії наук УРСР у народне господарство за 1958 р. та план впровадження на 1959 р. *Вісник Академії наук Української РСР*. 1959. № 7. С. 44–47.

References

1. (1967). *Otchet o deiatelnosti Akademyy nauk Ukraynskoï SSR v 1966 hodu* [Report on the activities of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR in 1966]. Kyev : Nauk. dumka, 240. [in Russian].
2. (1986). *Otchet o deiatelnosti Akademyy nauk Ukraynskoï SSR v 1985 hodu* [Report on the activities of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR in 1985]. Kyev : Nauk. dumka, 372. [in Russian].
3. Onoprienko, V. I. (2015). *Boris Paton. Materialy dlya tekhnologicheskikh proryvov* [Boris Paton. Materials for technological breakthroughs]. *Legendy sovetskoï nauki. Ocherki ob uchenyh. Lambert Academic Publishing* [Legends of Soviet science. Essays on scientists. Lambert Academic Publishing]. 547–558. [in Russian].
4. Golovanov, Ya. K. (1976). *Ehtyudy ob uchenyh* [Studies about scientists]. Moskva : Molodaya gvardiya, 416. [in Russian].
5. (1944). *Doklady otdela fiziko-himicheskikh i matematicheskikh nauk* [Reports of the Department of Physico-Chemical and Mathematical]. Kujbyshev, tip. im. Myagi tresta «Poligrafkniga» Ogiza RSFSR, 243. [in Russian].
6. Klymenko, V. Y. (1959). *Mineralno-syrovynna baza horiuchykh kopalyn dlia khimichnoi promyslovosti URSS* [Mineral and raw material base of combustible fossils for the chemical industry of the Ukrainian SSR]. *Visnyk Akademii nauk Ukraynskoï RSR* [Bulletin of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR]. 8. 3–10. [in Ukrainian].
7. Kogan, V. S. and Sofronij, V. V. (2008). *Sotrudniki UFTI – uchastniki Velikoj Otechestvennoj vojny* [UFTI employees – participants of the Great Patriotic War]. Har'kov : Timchenko. 320. [in Russian].
8. Maklin, M. B. and Palm'ieri, D. A. (1993). *Perekhid do rynkovoï systemy cherez konversiiu oboronnoï systemy* [The transition to a market system through the conversion of the defense system]. *Politychna dumka* [Political thought]. 1. 65–68 [in Ukrainian].
9. Malynovskyi, B. M. (2002). *Borys Paton – pratsia na vse zhyttia* [Boris Paton is a work for life]. Kyiv : Akademiya, 340 [in Ukrainian].
10. (1959). *Mizhnarodni naukovy zv'iazky AN URSS u 1958 r.* [International scientific relations of the Academy of Sciences of the USSR in 1958]. *Visnyk Akademii nauk Ukraynskoï RSR* [Bulletin of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR]. 5, 68–73. [in Ukrainian].
11. Mihaylov, V. S. (1994). *Naukovedcheskiy analiz statistiki nauki v Ukraine za 1940–1980 gg.* [Scientific analysis of science statistics in Ukraine for 1940–1980]. *Nauka i naukovedenie* [Science and Science of Science]. 1–2 (4). 146–149 [in Russian].
12. (1969). *Nauka i kultura. Ukraina. 1969* [Science and culture. Ukraine. 1969]. Kyiv : Znannia, 8–36. [in Ukrainian].
13. Onyshchenko, O. S. (2004). *Istoriia formuvannia vitchyznianoho kompleksu fundamentalnoi nauky* [The History of the Formation of the National Complex of Fundamental Science]. *Visnyk Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy* [Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine]. 1, 15–22 [in Ukrainian].

14. (1986). *Nauchnyie tsentryi Akademii nauk Ukrainiskoy SSR (opyit i perspektivy)* [Scientific centers of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR (experience and prospects)]. Kiev : Nauk. dumka, 206. [in Russian].

15. Paton, B. Ye. ed. (2008). *Natsionalna akademiia nauk Ukrainy. 1908–2008 : do 90-richchia vid dnia zasnuvannia* [National Academy of Sciences of Ukraine. 1908–2008 : to the 90th anniversary of the founding]. Kyiv : vyd-vo KMM, 624 [in Ukrainian].

16. (1987). *Obschee sobranie Akademii nauk Ukrainiskoy SSR v 1987 godu* [General meeting of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR in 1987]. Kiev : Nauk. dumka, 180 [in Russian].

17. Dobrov, G. M. and other, Babiy, B. M. ed. (1986). *Organizatsiya upravleniya v Akademii nauk Ukrainiskoy SSR : Opyit i problemy. (1961–1986 gg.)* [Management Organization in the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR : Experience and Problems. (1961–1986)]. Kiev : Nauk. dumka, 356. [in Russian].

18. Popovich, A. S. (2002). *Formirovanie strukturi potentsiala akademicheskoy nauki Ukrainyi* [Formation of the structure of the potential of the academic science of Ukraine]. *Nauka ta naukoznavstvo* [Science and science of science]. 1, 36–46. [in Russian].

19. (1959). *Pro pidsumky vprovadzhennia naukovykh dosiahnen ustanov Akademii nauk URSS u narodne hospodarstvo za 1958 r. ta plan vprovadzhennia na 1959 r.* [On the results of the implementation of the scientific achievements of the institutions of the Academy of Sciences of the UkrSSR in the national economy in 1958 and the implementation plan for 1959]. *Visnyk Akademii nauk Ukrainiskoi RSR* [Bulletin of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR]. 7. 44–47 [in Ukrainian].

Рецензент:

Кучер В.І., д.і.н., проф.

Надійшла до редакції 09.10.2018 р.